

האם החקלאות הביודינמית תתבסס בישראל?

מדוע החקלאות הביודינמית לא צמחה בישראל כמו שצמח פה חינוך ולדורף? האם עצם פרסום המאמר הזה בגיליון הזה יכול לשנות משהו בנושא? שאלות, הצעות לפתרונות והרבה תקווה בלב לירון ישראל

זוהי השנה התשיעית שאני מלווה ותומך באופן פעיל ומודע בהתפתחות החקלאות הביודינמית בישראל. גיליון החקלאות הביודינמית הראשון של מגזין אדם עולם הוא תקודת זמן מצוינת לעצור, להתבונן לאחור ולחוש את העתיד לבוא.

כתקליא אורוגני צעיר, בתחילת העשור השני של שנות האלפיים, בערה בי השאלה: "כיצד יכולה החקלאות הביודינמית להפוך להיות זמינה לכל

חקלאי בישראל?" כעת, עם הכניסה לעשור השלישי, אני מרגיש שאלה חדשה שמתהווה: "כיצד יכולה החקלאות הביודינמית להתבסס בישראל - לא רק כפרקטיקה חקלאית, אלא כחלק ממכלול הפעילות החברתית?" בהקשר זה, חשוב לי לנסות להסביר מדוע עלינו כחברה לקחת אחריות על החקלאות, ולא להשאיר את החקלאי "לבדו" בנוסף, בתקופה זו של נפש הודעה, שבה משתנה יחסנו אל העולם, אני תוהה מה תפקידה של החקלאות הביודינמית בהחלף השינוי הזה.

מה קרה לחקלאות הביודינמית בישראל?

במדור החקלאות ביארם עלים¹ כתבתי לאורך השנים על מפגשים רבים והתלמדויות שעברתי אצל חקלאים וחוקרים ביודינמיים ברחבי העולם. דיווחתי על עמיד החקלאות הביודינמית במצרים², על מחקרים בנוגע לארכת מוצרי מזון ביודינמיים; על הפעילות החקלאית בהודו; על השיבות האדמה החייה³; ועוד. ככל שאני אוסף דוגמאות מהעולם על החינוך של הביודינמיקה לחקלאות, ועל הסיבות להיווצרות הפתרון להרבה מהאתגרים החקלאיים והסביבתיים בימינו⁴, מתחזקות בנתיבי השאלות: מה קרה לחקלאות הביודינמית בישראל? למה היא לא צמחה פה כמו שהולדרוף צמחה?

מפגעי גלגול אדכור לחקלאות ביודינמית בישראל כבר 1945. המגזין של האגוד החקלאי הביודינמי האמריקאי מאתחש שנה מכיל דינה קצרה עם הכותרת "ביודינמיקה בפולשתינה". קשה לזכות מי פעל כאן בשנים אלו, אך נראה שכבר אז היו יוצאים ראשונים באזורנו. הגל הראשון של פעילות חקלאית ביודינמית ברורה הגיע

בשנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת, עם הקמת כפר רפאל והחקלאות של קליבו הרדוף. בתחילת שנות ה-90 האלפיים היה גל התפתחות שני: ובו - לצד המשך הפעילות בכפר רפאל ובהרדוף - התבססו כחמישה משקים יצרניים ביודינמיים מוסמכי תקן דמטר בקיבוצים נירים, גבולות, מענית וגן שמואל, ובמושבי הירוד. עד תחילת העשור הראשון של שנות האלפיים רוב היוזמות החדשות הללו נסגרו או "נרדמו" לביודינמיקה כפעילות

חקלאות כמעט וקפאה. ניתן לומר שבעשור האחרון אנטנו בעיצומו של הגל השלישי של החקלאות הביודינמית בישראל, ואני מאושר שמרכז אדמה חיה הוא חלק משמעותי ממנו. משמעותו של המעשה הזה התגלתה לי תוך כדי צמיחה אורגנית של היוזמה, שהתחילה בכך שרציתי ליצור לחקלאים דרך להכיר את התשתית הרעיונית של הביודינמיקה ואת הכלים ליישומה. בתהליך עבודה הדדגית נבנה מרכז שירותים, הכולל כיום: הדרכה חקלאית, מכשרת מקצוע, ציד וחומרים לחקלאות ביודינמית, קשר לדמטר ולשפת החומס לצביבו הרחב

התמזל מדלי והקריאה האינטואיטיבית הזו כבר קורמת עור וגידים. יותר ויותר אנשים שואפים ועובדים לייצר הלכה למעשה חקלאות ביודינמית בישראל מיוזמתם ומתוך המוטיבציה האישית שלהם. בעוד החקלאות הביודינמית בישראל גדלה ומתפתחת, אני פוגש ושומע אנשים שנמצאים על הדרך הביודינמית, אך חשים שחסר משהו ביכולתם להתבסס, להפוך לחלק מתנועה חקלאית-חברתית.

מתוך מפגשים אלו נפתחה בי שאלה חדשה: מה עוזר לחקלאות ביודינמית להתבסס?

חקלאות חברתית

אחד החקלאים המרתקים שפגשתי היה כריסטיוף סימפנדורפר (Simpfendorfer) מחוות ראיינרוף (Reyerhof) בגרמניה, שתמך היום כמזכיר הכללי של דמטר הבינלאומית. הוא סיפר איך בבענת ה-70 התדפקו על דלתו אנשים צעירים, שגרו בערים הסמוכות לחווה שלו (בעיקר

ממולי: דלת לחקלאות הביודינמית. תלמידים בהכשרה

האם החקלאות הבידנימית תתבסס בישראל?

שירות חווה

משטשטאגרט) ולא היו מוכנים לעזוב עד שהצליחו לבנות יחסי שיתוף פעולה בינו כחקלאי לבנים בצרכנים, דבר שבאמת ימים לא היה נפוץ כלל. בעבודה מאומצת הם יצרו מצאיאות כלכלית חדשה, בה כל התקציב של המשק לשנה הקרובה ימונה על השולחן והצרכנים - בהתאם להערכת הצריכה העתידית שלהם - שילמו את כל ההוצאות מאש (בלוקה חודשית). ללא ערבות הדדית זו של הצרכנים, הכנסתו של החקלאי תלויה בתנודתיות של מחירי השוק, בסיכוינו מזג אוויר ובשאר גורמים משתנים, אשר בחיפוש אחר יציבות כלכלית דוחפים את רוב החקלאים להעלות מחירים, להזדיל עלויות, ובכך - להתפשר על האיכות. ניסוחל התנודתיות הזאת מאפשרת לחקלאי לעבוד מתוך מחויבות לאיכות. סיפור זה דומים לו לימדו אותי להכיר בכך שפעילות חקלאית בידנימית הייתה תמיכה חברתית חמה כדי להתבסס בדבריו על הבעיה חברתית ופחתונה, מתבונן שטיינר על כעלי החברה המודרניים (כלל מלחמת העולם הראשונה) ומשעלים במערכות היחסים בין המרחבים השונים בחברה: האדם עם הסביבה, והספירה של חוק ומשפט, המסדירה את היחסים בין אדם לאדם. בראייה של האורגניזם החברתי ההלתי-אבר, החקלאות נמצאת בספרה הכלכלית, בה עקרון הפעולה הוא אחרון. לדברי שטיינר, חיי הכללה נעזרו במהותם להסדיר את יחס האדם לטבע ולהורות לו מה עליו לעשות כדי שחמצני הטבע יהיו כשירים לצרכי בכדי שהשימוש בחמצני הטבע יהיה מקיים, חשוב לצורך מבנים כלכליים שמאגמים יחד את כל חוליות שרשרת הייצור - יצרנים, סוחרים וצרכנים - בקשר המבוסס על ידע מקצועי ומעשי. באופן זה הישג חיוניותה של תנועת משאבי הטבע לאורך השרשרת. היכרות בין הגורמים השונים בשרשרת תוביל לאחריות משותפת בכל שלבי הגידול, המסור והצריכה. כל משתתף הפועל מתוך תחושת אחרון לשאף חברי בשרשרת יאפשר יציבות גבוהה יותר של המצרים ושימור של משאבי הטבע.

ככל שאנחנו מתנתקים ומתרחקים משיחות ישירות עם חקלאים, כך אנחנו מתרחקים, למעשה, מהשגריים של החברה למערכת היחסים המלאה והאינטימית ביותר עם הטבע

פרויקט "שירות החווה" (Farm talks) כדרך לבניית אמון והתפתחות ספיראלית. פרויקט נועד ליצור חקלאי עושה לעצמו הערכה של הפעילות שלו, ולאחריו הוא משתף עם עמיתיו את מסקנותיו ואת הצפי שלו להתפתחות העתידית. תוצרי הפעילות הזו מסוכמים בצורה גרפית, הגישה גם עבור הצרכנים והחומכים של המשק. כך יכולים כולם להכיר את מהות המשק ואת חולכי ההתפתחות שלו. שטיינר ניסח באופן תאורטי ייחזי הכללה נועדו להסדיר את יחס האדם לטבע. בחוויה האישית שלי, ראיתי שבעזרת שותפות בין חקלאים לצרכנים נבנה דפוס חדש ובריא של חקלאות שמעצבת באופן המקיים ביותר את משאבי הטבע.

אם חיי הכללה מושגים למערכת העצבים והחושים, אשר מצבת את הגוף הפיזי - פעולת הישירה עם החקלאים מביאה לגוף החברתי את האיכויות הפועלות בטבע ומתוך שיהיה זו נבנים דפוסים הצריכה. כך נבנה העיצוב הפיזי של המרחב מעשי ידי אדם. ככל שאנחנו מתנתקים ומתרחקים ישירות עם חקלאים, כך אנחנו מתרחקים, למעשה, מהשגריים של החברה למערכת היחסים המלאה והאינטימית ביותר עם הטבע.

מדיקת בספית חלב: חסות בשדות הרדוף. צילום: מעין עופר

זה לא "רק אוכל"

ברחבי העולם השכילו יוזמות בידנימיות לשלב ידדים לאורך המרחב הכלכלי. כיום בישראל עומד הדבר לפתוח, אם נשכיל לפעול למען החווה הנדרשת בשרשרת הייצור והצריכה לאור האתגרים הבאים:

אובדן אדמות: 70% מקרקעות ישראל נמצאות בסכנת סחיפה חמורה או בינונית. משמעות הדבר היא שנשקפת סכנה ליכולתנו להבטיח אספקת מזון טרי עבור יותר משני שלישי מאוכלוסיית ישראל.

שוני האקלים: עליית טמפרטורות, פירור לא אחיד של משקעים שגורמים לאירועי הצפות וכדומה, מסכנים את הייצור החקלאי, ובכך למעשה גם את כל אזרחי ישראל.

סיפוח ורביני זדעים: צמחי מזון הם נכס ציבורי, ויכולת ההתקיימות שלהם בבטחה אל העמדי היא אינטרס ציבורי. כל כישלון בייצור זדעים הוא קודם כל סכנה עסקית לחקלאי, שוליו למעשה יכולת לשלוט בתהליך השבתה וייצור הזדעים ולנוט אותו. נשאלת כאן שוב השאלה: למי, לאורך שרשרת המזון, יש אינטרס להחזיק את טובת החברה האנושית לנגד עיניו ולוודא שיהיה ייצור זדעים מגוון ובקיימא? ושאלה נוספת הנגזרת ממנה: באיזה אופן ניתן למנוע את המצב שבו החקלאי בודד לגורלו?

בזבוז ואובדן מזון: אלה הם שניים מן החלקים המוחשיים ביותר של מערך ייצור המזון המודרני - אם זה בזבוז מזון שלא נצרך בבית, אם זה השמדה של סחורה חקלאית בידי

סוחרים בכדי "לנהל מחירים", ואם זו השלכת מזון שלא עמד בקריטריונים אסתטיים בבית האריזה ובשדה, כל אלו מצביעים על חוסר יכולת לנהל שפע.

עבור אמגרים אלו ניתן להציע פתרונות רציונליים, שיכולים לעזור להקטור ולראות את החשיבות של חקלאות אחרת לחברה בישראל. אך לא פעם, בהקשר של חקלאות בידנימית, אני שומע חקלאים: "למה לטרוח כל כך, זה רק אוכל...". בחיפושיו אחר המשמעות העמוקה יותר של הבידנימיקה ומדוע היא כל כך נדרשת היום, עולה שאלה רחבה: מהם הצרכים שלנו כבני אדם בתקופת החברות הנכחמת?

הנפש הבידנימית

במאמרו "להחיה את הכישוף", כתב יפוח בן אהרון: "[בתקופה זו של נפש החדרען] האדם נקרא לתביא יסוד אמנותי לתוך חיי המעשה עצמם, ביחס לטבע וביחס לחיים בכללותם. הפעולה למען הטבע על שלוש ממלכותיו הופכת כך לפעילות מרפאת. בתקופתנו, זוהי שליחותה של החקלאות הבידנימית, ובמובן הרחב, זו שליחותה של כל פעילות אקולוגית אמיתית. את השלם, שאותו חשף האדם בתוכו דרך פעילות החשיבה, השלם שהפך לתמונה ולמדייקה בספרת חלב, מחזיר האדם אל העולם אל הטבע, במעשה של ריפוי והחייאה". ומוסיפה היועצת הביגרפית יפה לדרון במאמרה על נפש החדרען: "על מנת להכיר את עצמי - על האדם לעמוד נוכח מעטפותיו השונות, שכן ארציות וזמניות, יוזמות את שקריו הקיומיים

האם החקלאות הביודינמית תתבסס בישראל?

חיוזק נפש התחושה. חקלאים בהכשרה הביודינמית עובדים עם צבעי מים

- לפירוש נוכחות או אי נוכחות של אלמנט במעלה שרשרת המזון משפיע על כל המערכת האקולוגית. כך, השבת של זאבי הבר לפארק ילוסטון בארה"ב שינתה את צורתם הפיזית של החמלים במקום, כתוצאה מהאיזון האקולוגי שהושג בכל המארג. במחקרים של חשבונאות סביבתית (Agro-Ecological full) אנו חוקרים את "יכולת" (cost accounting) אנו חוקרים את "יכולת" כבר היום להראות שגידול בשיטות אורגניות וביודינמיות משתלם יותר כלכלית לקליטת ארוכת טווח של מחשבים את השלם שבטבע.

חקלאות שהיא לב

בשנים האחרונות חווה האנושות משבר עמוק. אנו עומדים חסרי אונים אל מול השבר הגדול, ולא במקרה עלה למדענות "חרדת האקלים", הנסיון והמחקר בחקלאות ביודינמית מציעים פתרון לאתגרים אלו. אנו חוקרים מפתחות שיצירות את חרדת האקלים ואת תחושת הזעזוע מפעולות האדם, נראות אחרת כאשר הן עוברות דרך הראייה של החקלאי הביודינמי שעובד בעזרת החבנונות ישירה בטבע. החבנונות מעמיקה ושוחה עם תופעות הטבע מסייעות לנו להכיר לעומק את כל מה שנמצא מחוץ לנו ואת הדרך שבה חומרים מסוימים (מזון) הופכים להיות "אנוני". למעשה, החקלאי הביודינמי חוקר את המרות של כל ישות ותופעה בטבע ואת מערכת החיים ביניהן. הדבר מלכוד במערכות יחסים אלו הוא הרימה וההשתנות - לאור המקצבים שפעלים בטבע. בכדי לעבוד עם המקצבים הללו, עלינו לעבוד כמו לב בקוף האדם - להביא חומרים מהפריפריה, לעבד אותם במרכז העשייה שלנו, ולהחריש אותם מתמרים לכל חלקי הגוף. וכאשר אנו חושפים לעבוד עם הלב, אנו חושפים עוד ממד של העבודה עם הטבע. המחקר הגאוני עוד לנו להבין את האופן שבו הרעמים המיזוניים העולם הופכים למושגים המתוקנים מהתופעה

עצמה. חוקר הופק ל"מדיק", אדמה חיה הופכת ל"מצע גידול". מערכת רצונו מעצב האדם את העולם, ואופי וסיב פולחניו משרתות רבות מתחושות הנפש שלו. הביודינמיקה מזמנה אותנו לפתח את חשינו ואת היכולת שלנו לחוות את האורגניזם החקלאי ואת תופעות הטבע. באופן זה היא מעודדת אותנו לשהות ברעמים החושיים.

והרי ברור שתחושות הנפש והדמיונים שאנו יוצרים בעקבות נוכחות שכזו יהיו שונים בחבלי מניבדו הרעמים המגיעים כאשר אני (למשל) חורש בסרקטור סגור ומדבר בסלפון. ההבדל בתחושה הוא קרישי ביחס לאתגרים שהוזכרו: כמות הירוסטים שאעשה תשתנה לפי האופן שבו אני חווה את החרק, האדמה, לא הישאר תשופה אם אני מסוגל לחוות את המרכיב החי שבה, האחריות שלי לגבי זרעים תשתנה אם אני יכול לחוות בתחושה שלי את הפקיד הדוע המערכת החקלאית השלמה והבריאה.

לכן, ביודינמיקה, יחד עם האמן הפיתוח השמות הלב, יש תפקיד חשוב בעיצוב חיי הנפש הפעולות שלנו בעולם משנתנו לפי החחושות שאנו נושאים ביחס למשוא הפעולה. כך פיתוח גוף התחושה של חקלאים בעזרת החבנונות ישירה, ויצירת ניתוק בין רשם למושג, ישיעו על האופן שבו חקלאים יעצבו את משאבי הטבע איתם הם עובדים. החקלאות הביודינמית מדגישה שבכדי לעבוד בהרמוניה עם הטבע, אין דו בפעילות חטיבה, אלא יש לעבוד בעזרת התחושה ואינטואיציה. אנו יש להכיר את המדע החקלאי לעומקו בכדי להבין את מאב היצור, אך הפעולות במשק ועם הטבע צריכות להיעשות מחוץ החבנונות ושוחה רק באופן זה נוכל להכיר את המקצב המזיקלי של המשק החקלאי ושול הטבע סביבו ונוכל לכוון את פעולתנו למען הרישם האמיתי של הטבע, החקלאות והאדם.

כאשר אנו יוצרים באופן פעיל שירה בין חקלאים לבין אנשים שאינם עוסקים בחקלאות, סביב סוגיות שמקצתן תוארו בשורות אלה - אנו מקבלים הזדמנות להיות מודעים למצבו האמיתי של הטבע, אם נעמקן בשירות שבאלה, נוכל לראות באופן המעשי יותר שתבנים חברתיים והכלכליים אשר מניעים את אופי גידול המזון הנוכחי איתם מצליחים לשרת נאמנה אותו - בחברה ופרטים, ואף לא את כדור הארץ -

בעזרת החבנונות ישירה בטבע

כיוון שהם פוגעים במערכת החושים של האורגניזם החברתי. עלינו ליצור מבנים חברתיים חדשים אשר יענו את מערכת היחסים בין החקלאי לטבע, וכך נוכל לשנות גם את מערכת היחסים בין החברה האנושית לטבע. כל אלה מצריכים מאמץ רב, אי אישי - לראות את הקשר שלי עם העולם, וגם חברתי - את הקשר שלנו כחברה עם העולם. הניתוק שיצרנו בדרמה של הרעמים מהטבע, מניע את אופי הפעולות שלנו ומוביל ל"כליה". בכדי לחת לחקלאות הביודינמית סיכוי להתבסס בישראל, אנו

חייבים לזווח שבספרה החברתית יבנה מרחב של שירה בין אנשים ובין הטבע. זהו למעשה אתגר העומד בפני כל אלו העוסקים במנהג המודר הנקרא "אכילה". כל החוליות צריכות להתחבר מתוך הכרת לב חדשה, המגייסת אותנו לפעולה אשר מרפאת את הטבע דרך בנייתן של מערכות יחסים חדשות ומודעות. האם יש בין קורא שורות אלה אנשים שמוכנים לעשות מאמץ ולהשריף לחקלאים ולחקלאיות הטובות שהחילו את התנועה בדרך הביודינמית ומתעדים בימודי גיליון זה?
מאמץ עתידי זה יידרש בדברי הימים כתשובה לשאלה, מה נדרש כדי שהחקלאות הביודינמית תתבסס בישראל.

1. עודד חקלאות במצרים, מדע הרוח 2020, אדם עולם
2. מדע הרוח, משרות הערכת האכיפת של תוצרת חקלאית, מדע הרוח 2019, אדם עולם.
3. חקלאות ביודינמית בחוץ - סיפור מסע בחמתות [אירוע] 186.
4. יומן אדם, יומן אדמה, אדם עולם, נובמבר 2018.
5. חקלאות היא הפתרון, אדם עולם, נובמבר 2021.
6. ר. שטיין, עיקרי הבעיה החברתית הפנימית הנקו החברתי-החלואי-ארגוני, תרגום מאת אילן בן-זוהר, אדמס עולם, תוצאת מיכאל.
7. אדם עולם, גיליון "על הסף", פברואר 2022.
8. באתר "כוחות".
9. ר. שטיין, גוף נפש רוח, תרגום מתוך ר. שלום, תוצאת מיכאל.

לידו ישראל, מוביל את הרוח "אדמה חיה", בה הוא מלמד חקלאות ביודינמית חקלאים, גננים ומורים, מיצר תכשירים ביודינמיים ומיישם לתקנים וקיימות. adama-biodynamics.com